

TARIX VA TARBIYA DARSLARINING BUGUNGI KUNDAGI INNOVATSION USULDAGI O'QITILISH TIZIMI

Abdusamatova Dildora O'ralboyevna¹

Axrorova Dilfuza Qodirovna²

¹Jizzax viloyati prezident ta'lim muassasalari Sharof Rashidov tumanidagi (aniq va tabiiy) fanlarga ixtisoslashtirilgan maktab tarix va tarbiya fani o'qituvchisi va Jizzax pedagogika universiteti 2-kurs magistiri, Prezident agentligi maktabi

²Jizzax viloyati prezident ta'lim muassasalari Sharof Rashidov tumanidagi (aniq va tabiiy) fanlarga ixtisoslashtirilgan maktab tarix va tarbiya fani o'qituvchisi, Prezident agentligi maktabi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7069258>

ARTICLE INFO

Received: 06th September 2022

Accepted: 08th September 2022

Online: 12th September 2022

KEY WORDS

tarixiy-badiiy adabiyotlar, omillar, tamoyillar, usullar, xolislik, ilmiylik, mezonlar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada tarix darslarini tashkil etishda fanlararo aloqadorlikni yo'lga qo'yish hamda darslarni mavzulardan kelib chiqqan holda ma'lum bir guruhlariga ajratish, o'rganilayotgan o'quv fanlari bo'yicha mavzularni mazmunan uyg'unlashtirish orqali o'quv rejalariga fanlararo aloqadorlik asosida tashkil topgan dars soatlarini kiritish; o'quv fanlariaro aloqadorlik asosida tashkil etilgan darslarning ta'lim sifatini ta'minlash va uning tarbiyaviy jihatlarini kuchaytirish; darslarda mazmunan bir-biriga yaqin yoki aralash o'quv fanlari tarkibidagi tushunchalar yordamida o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi hamda muayyan ko'nikma va malakalarini shakllantirish kabi xususiyatlar ochib beriladi.

Hozirgi zamon tarix fanini o'qitishda ta'limning xilma-xil turlari (tushuntirishli, tushuntirishli-ko'rgazmali, muammoli, dasturlashgan, tabaqalashgan, masofali, modulblokli)dan keng foydalanish imkoniyati mavjud. Ana shunday yondashish o'zida quyidagi afzalliklarni aks ettiradi: tarixiy voqea mazmunini o'zlashtirish jarayonida muhokama orqali faktlarni sharhlash va asoslash shaxsiy fikrlarni hosil qiladi. Bu esa, mustaqil fikrlashning natijasi sifatida voqea-hodisani tushuntirish-ning turli usullarini yuzaga keltiradi. Tarixiy voqealarni baholashning turli ko'rinishlari bilan tanishish o'quvchilarga ularni har

tomonlama muhokama qilishga imkoniyat yaratadi. Ikkinchidan, ularni ko'p ovoqli fikrlashga, o'tmish voqealari haqida bahs yuritganda, turli farazlar, qarashlar yuzaga kelishi, biroq hamma ovoqlar muhimligi, ularni eshita olish lozimligiga o'rgatish kerak. Nihoyat, bunday —ko'p qirrali||lik tarixni muqobillik asosida tushunishni shakllantiradi. Shu sababli tarixning serqirra mazmuni, uni o'rganishning o'ziga xos xususiyati o'qituvchi uchun o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishga katta imkoniyatlar ochadi. Talaba va o'quvchilarning mustaqil bilim olish jarayonlarini tashkil etish va uni boshqarish - har bir tarix fani o'qituvchisi

uchun mas'uliyatli va murakkab faoliyatdir. Faollik va mustaqillikni shakllantirish talaba va o'quvchilarning mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu masala har bir tarix fani o'qituvchisi oldidagi muhim masalalardandir. Talaba va o'quvchilarda mustaqillikni shakllantirish to'g'risida fikr yuritilganda, o'zaro aloqador ikki jihatga e'tibor qaratish lozim. Birinchidan, talaba va o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish; bilimlarni mustaqil egallash, o'z dunyoqarashini shakllantirishga o'rgatishdan iborat bo'lsa, ikkinchidan, o'zlashtirgan bilimlarni amaliy mashg'ulotlar va mustaqil faoliyatda qo'llashga o'rgatishdan iboratdir. Tarix ta'limi jarayonida talaba va o'quvchilar tomonidan egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llash talaba va o'quvchilarning tarixiy tafakkurini shakllantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Mustaqil ishlarni tashkil etishda texnologik yondashuv talaba va o'quvchilarda tarixiy tafakkurni barqaror ravishda rivojlantirishga imkon beradi, ularda fikrlash jarayonlarini tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarishning yaxlitligini ta'minlaydi. Mustaqil ish talaba va o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish vositasi, ularda shaxs hususiyatlari sifatida faollik va mustaqillikni shakllantirish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatidir. Maktabga ilk bor qadam qo'ygan o'quvchi hali o'z faoliyati maqsadini mustaqil qo'ya olmaydi, o'z harakatlarini rejalashtirish, ularning amalga oshirilishiga tuzatishlar kiritish, natijalarni qo'yilgai maqsad bilan solishtirib ko'rishga kuchi yetmaydi. Tarix ta'lim jarayonida u turli bilimlarni olish, o'quv topshiriqlarini bajarishga imkon beradigan mustaqillikning yetarlicha yuqori darajasiga erishishi kerak. Tarix

darslari jarayonida talaba va o'quvchilar yangi bilimlar bilan tanishib, taqdim etilgan bilimlarni qabul qiladilar. Mustaqil qayta ishlashlari, anglashlari, shu asosda bilim, ko'nikma va malakalar hosil qiladi. Mustaqil ishning asosiy vazifasi yuqori bilimli shaxsni shakllantirishdir, chunki faqatgina mustaqil intellektual va ma'naviy faoliyat jarayonidagina inson rivojlanadi. Tarix ta'limida talaba va o'quvchilarning mustaqil faoliyati: turli yondashuvlar tahlili mustaqil faoliyat tuzilishi –Mustaqillik|| tushunchasi va uning vazifalari tarix fanidagi hodisalar ularni nafaqat ta'riflash va tushuntirishni, balki inson manfaatlarida bu hodisalarni, ularni o'zlashtirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'yadi. Shunday qilib, tarix fani yoki tarixiy hodisani o'rganishda biz, eng avvalo, u bilan tanishishimiz, uni yaxlit ko'rib chiqishimiz kerak. Uning har bir qismlari vazifasiga ko'ra o'zaro aloqadorligini aniqlash, keyin esa ta'rif berish kerak. Xulosa qilib aytganda, auditoriyada bajarilmaydigan mustaqil ishni kutubxonada, axborot resurs markazida bajarish mumkin. Mustaqil ishlar arxeologik qidiruvlar, arxiv hujjatlarini o'rganish, badiiy siyosiy adabiyotlarni tahlitl qilishdan iborat ham bo'lish mumkin. Shu bilan birga, konspekt tayyorlash, referat ustida ishlash ko'rinishida ham bo'lishi mumkin. Bu faoliyatlarning barchasi mustaqillikni talab qiladi. Shuning uchun o'quv mashg'ulotlari davomida bu jarayonlarni olib borish maqsadga muvofiq emas. Mustaqil ishlash va mustaqil ta'lim talaba tomonidan doimiy aqliy faoliyat bilan shug'ullanishga bo'lgan ehtiyojni rivojlantiradi, talabalarni vaqtini tejab ishlatishga o'rgatadi.

Tarixni o'qitishda qo'llaniladigan matnlarga - darslik matni, tarixiy hujjatlar,

asarlari, ilmiy-ommabop va badiiy, tarixiy adabiyotlar va boshqalar kiradi. Bosma matnlar ta'lim oluvchilar tarixiy bilimlarining asosiy manbai bo'lgani kabi ta'lim beruvchining bilim manbaini, bayonining asosini tashkil etadi. Tabiiydirki, o'qituvchi shu manbalardan to'g'ri va unumli foydalangan taqdirdagina, uning bayoni didaktika talablariga, umuman tarix ta'limining yuksak talablariga javob berishi, o'qituvchi bayonining o'quvchilarga tushunarli, mazmundor, maroqli, g'oyaviy va ilmiy jihatdan ishonarli, obrazli va ta'sirli bo'lishi mumkin. Tarixiy-badiiy adabiyotlar tarixiy jarayonlarni o'zlashtirishda muhim omil hisoblanadi. Tarix ta'limida tarixiy - badiiy adabiyotlardan foydalanishda ta'lim oluvchilarning psixologik yosh xususiyatlarini hisobga olish va ularning, fanga oid qiziqishlarini ham inobatga olish kerak. Adabiy manbaalardan tarix ta'limida foydalanishning bir qator usullari keltirilib o'tilgan:

- mavzuga oid adabiy manbalarni tavsiya etish,
- manbalardagi mavzuga oid shaxs va tarixiy voqealar xususida suhbatlashish,
- manbalardan foydalanish metodlari

Bizga ma'lumki tarix fanida har bir mavzuda tarixiy yillar, sonlar berilgan bo'lib, ularni to'liq eslab qolishga o'quvchilar qiynalishadi. Agarda o'quvchiga mavzuda berilgan yillar, sonlar bilan bog'liq bo'lgan voqealar, axborotni o'rganib kelish topshirig'i berilsa, to'liq barcha yillar, sonlar bilan bog'liq voqealar, axborotni o'quvchi aytib bera olmaydi. Savol tug'ilishi mumkin. Xo'sh, unda qanday qilib tarix darsligida berilgan yillar, sonlar bilan bog'liq ma'lumotlarni to'liq eslab qolish mumkin:

Birinchi navbatda, o'quvchining nuqtayi nazarida zerikarli hamda soni jihatidan juda ko'p bo'lib tuyilgan tarix darslaridagi sonlarni, yillarni qiziqarli, jozibali qilib ko'rsatib beruvchi turli xil ta'limiy o'yinlar orqali qiziqtirish kerak. O'quvchida qiziqish bo'lmasa, har qanday metod, usulni qo'llamang samara berishi qiyin.

"Raqamli tarix" ta'limiy o'yini quyidagicha o'tkaziladi:

Geometrik shakllarda berilgan tarixiy voqealarning sodir bo'lgan sanalari, statistik ma'lumotlar bilan bog'liq bo'lgan sonlar aniqlanadi va mental arifmetika usulida (amallarni noodatiy usullarda hisoblash) shakllar hisoblab chiqariladi. Topilgan noma'lum son izohlanadi. Tarix darslarida o'quvchilarning matematik savodxonlik, fan-texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beruvchi "Raqamli tarix" ta'limiy o'yinini mavzuni mustahkamlash va takrorlash vaqtida o'quvchilar yoki guruhlar bilan ishlashda qo'llanishi maqsadga muvofiq. "Raqamli tarix" ta'limiy o'yinining oltin qoidasi: Takrorlash barcha ilmlarning onasidir. Takrorlash barcha fanlar uchun birdek muhim hisoblanadi. Ammo tarix fanida ma'lumotlar hajmi juda kattaligini hisobga olsak, mavzularni ma'lum vaqt oralig'ida qaytarib turish judayam zarur. Qiziqarli boshqotirmalardan iborat bo'lgan "Raqamli tarix" ta'limiy o'yinini tarix darslarida qo'llash orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- Tarix fanini o'rganishning eng murakkab tomonlaridan biri hisoblangan sanalar va statistik ma'lumotlarni o'quvchilarni qiziqtirgan holda ularning xotirasida saqlab qolishida yordam beradi;
- Xayolan davrlararo sayohat paydo bo'ladi;

• Tarixiy voqealar qaysi davrda yuz berganligini izohlay olish ko'nikmasini shakllantiradi;

• Matematik savodxonlikni oshirishga yordam beradi.

References:

1. Абдурахманова Ж. Н. (2020). Инновацион тажриба майдони – мактаб-лаборатория||нинг таълим тизимидаги ўрни. Муғаллим ҳем ўзликсиз билимлендири. (Issue 1) –Б. 22-26.
2. Gafforov Ya. X. (2019). THE STATE OF HISTORICAL EDUCATION IN UZBEKISTAN DURING WORLD WAR II. USA (Philadelphia) . -P. 173-175.
3. G'afforov, Y., Nafasov, A., & Nafasova, Z. (2020). From the History of the Beginning of the "Great Game". Journal of Critical Reviews, 7(11), 2798-2802.
4. Тошев, С. (2020). Ўзбекистоннинг совет мустамлакачилиги даври тарихини ўрганишда турк тилидаги манбаларни ўрни. In Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари (pp. 121-127)